

ОПЛАКУВАЛЬНІ МОТИВИ В ТЕКСТАХ СВЯТОГО ПИСЬМА

У статті досліджено текст Старого та Нового Завітів на наявність у них оплакувальних мотивів, що є характерною рисою барокового жанру плачу (ляменту). Проаналізовано особливості оплакувальної поетики, що відіграє значну роль у розкритті та сприйманні реципієнтом ідеї Бога та божественного.

Ключові слова: експресія, мотив плачу, оплакувальна поетика, Святе Письмо, Біблія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Пратекст Біблії як надбання письменства ввібрав у себе не лише релігійний світогляд, сакральний зміст, а й відповідну художню естетику. Створюючи сюжети про звичайних людей та святих осіб, автори Письма не могли уникнути емоційного супроводу. Емоційне забарвлення тексту спонукає читача до відкритого діалогу та зближує події реального життя з відтвореними в художній формі. Особливе експресивне навантаження властиве тим епізодам, що пов'язані з утратою, смертю й супроводжуються трагічним настроєм, жалобою та оплакуванням.

У межах канонічної християнської традиції плач як самостійний жанр не утвердився. Однією з причин була, ймовірно, первісна язичницька природа оплакування померлого. Церква негативно ставилася до цього поганського рецидиву, хоча активної нетерпимості не виявляла.

Попри достатній розвиток біблійної герменевтики, проблема освоєння літературознавчою наукою текстів Святого Письма досі актуальна й маловивчена [1, с. 6]. Особливої уваги потребує з'ясування емоційного модусу пратексту, зокрема місця в ньому оплакувальної поетики. У цьому полягає **актуальність** нашого дослідження. **Мета розвідки** – простежити, як архаїчне культове дійство оплакування вплинуло на формування чуттєво-образної системи Святого Письма.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Наявність оплакувальних мотивів у Старому Завіті засвідчує Книга «Плач Єремії». Староєврейською мовою вона названа за першим словом «Ейха!» («Як!»). Перекладачі грецької Септуагінти назвали книгу Трені (Threni), або «Плачі», латин. «Lamen-

tationes» (Вульгата), «Плачевні пісні». Вавилонський Талмуд використовує вираз Кінот (дослівно – «Плачі», «Елегії»). Святий Ієронім, перекладаючи Біблію на латинь, найменував цю книгу також «Lamentationes», що стало підставою для її назви в багатьох європейських мовах [3, с. 313].

«Плач Єремії» – одна з найкоротших частин у всій Біблії, яку з давніх-давен церква використовує у богослужіннях, що звершуються на Страсному тижні. Цей тиждень у християнській традиції найбільше насичений трагічними емоціями та концептуально пов'язаний із мотивами оплакування й поховання померлого.

Поява «Плачу Єремії» була реакцією на конкретні історичні події. Під час вавилонської неволі євреї, що залишилися в Палестині, у визначені дні збиралися на руїнах Єрусалимського храму й відправляли покайні богослужіння. Від тих літургійних обрядів залишилося п'ять пісень, названих «Плачем». Вони відображають оплакування народом поразки, якої він зазнав через утрату Єрусалиму та зруйнування храму.

Кожна пісня містить указівку на конкретну причину, що пояснює надмірну схвильованість і трагічний настрій оповідача: зруйнування Єрусалиму, яке вчинив у 587 р. до н. е. вавилонський цар Навуходоносор; кінець юдейської держави; страждання народу під час облоги міста; молитва-плач до Бога. Автор свідомий того, що переживання тяжких випробувань та оплакування втраченого щастя є справою доброго і всемогутнього Господа. Саме це дає йому змогу зберігати рівновагу духу й вірити в те, що Ізраїль подолає всі труднощі, якщо справді повернеться до істинного Бога.

Сама назва Книги налаштовує читача на сприймання сугестивного настрою, створеного відповідними засобами, і визначає жанрову приналежність тексту. Пісня перша «Горе Єрусалиму» сповнена риторичних звертань, вигуків, звернутих до Бога, ворога та до інших народів із засторогою вчинення гріха. Автор передає не тільки особисті емоції – він намагається описати те становище, в якому опинилося місто: *«Дороги на Сіон сумують, ніхто не йде на свята. Всі брами його опустіли, священики його зідхають, дівчата його тужать, і самому йому гірко»* (Плач Єремії 1:4) [4].

У «Зруйнуванні Єрусалиму» оповідач в основному апелює до Бога, обґрунтовуючи трагедію Його гнівом. Для цього автор використовує численні дієслівні форми на означення причин горя: *захмарив,*

кинув, зруйнував, не пощадив, збезчестив, нап'яв лука свого... і вибив, вилив огнем [4]. Серед перелічених «засобів покарання» головним символом виступає вогонь. Тут він символізує і покарання, і очищення, і випробування, які приведуть до безсмертя. Вогонь указує дорогу до Бога й освітлює її.

Оповідач як свідок та безпосередній учасник усенародного нещастя гіперболічно, з великою пристрасстю оплакує втрачене майбутнє: *«Очі мої змарніли від сліз, нутро кипить у мене, жовч моя виливається на землю з-за погибелі...»* (Плач Єремії 2:1–5) [4]. Речення та репліки окличні, насичені вигуками, звертаннями до Бога, до Сіону, до міста Єрусалима та його постраждалих мешканців. Священну гору Сіон він закликає до безупинного плачу та голосіння. Сльози в цьому тексті корелюються з водою і символізують звільнення від мук, каяття і благання кращої долі.

У третій частині тексту, що має назву «Скарга; надія; втіха», емоційна напруга спадає, і мотив плачу, попри незмінний трагічний настрій, простежується не так виразно. Безпосередньо про плач тут згадано лише один раз: *«Потоки вод ллє моє око над руїною дочки народу мого. Око моє стікає без угаву, без перестання...»* (Плач Єремії 3:48–49) [4]. Основне художньо-емоційне наповнення «Скарги...» реалізується через зооморфні та предметні порівняння, персоніфікації, метонімії та літоти, гіперболічні образи, оформлені риторичними вигуками та запитаннями. Сміслові навантаження виконують образи жовчі та полину, що мають схожу семантику й означають гірку долю, пороки, отруєння гріхом.

Образ скорботи розкладається на конкретні означення – утиски, хвороби, голод, війна. У тексті її тлумачимо як безпосередній наслідок гріха. Утім, згідно з Божим замислом, скорбота дається для випробування віри та виховання людської душі, на що й сподівається автор.

«Трагедія Єрусалиму під кінець облоги» – нарікання на голод, злидні та розбрат, що постали на Святій землі після захоплення міста ворогом: *«Ліпше тим, що від меча полягли, ніж тим, що з голоду загинули [...]. Своїми ж руками ніжні жінки варили власних дітей...»* (Плач Єремії 4:9–10) [4]. Для реалістичності зображення автор застосує перебільшення та протиставлення: гріх Єрусалиму більший від гріха Содому, а князі, що були чистими, як сніг, перетворилися у вугілля. Пісня має розлогий сюжет, а засоби експресії виражені лише кількома окличними реченнями та вигуком «о/ой».

Мотив плачу мало представлений і в останній пісні, «Зверненні до Бога». Тут автор, як і в попередніх розділах, скаржитися на недолю, котра через багато років спіткала нащадків грішників. Єврейський народ, утративши віру, загубив і себе: *«Погасла радість у наших серці, танки наші на жалобу змінились. Вінець упав з голови в нас»* (Плач Єремії 5:15–16) [4].

У новозавітній традиції основною подією, яка могла б максимально трагічно відобразитися в текстах Святого Письма, стала смерть Христа. Щоправда, євангелісти неоднаково відгукуються про цю подію. У Євангелії від Івана натрапляємо на факт оплакування Ісуса Марією Магдалиною перед Воскресінням: *«Марія ж стояла надворі перед гробницею і плакала. А плачучи, нахилилась вона до гробу, і бачить двох ангелів: у білім вони, сидять – один у головах, другий у ногах, де лежало було тіло Ісусове. І кажуть вони їй: “Жінко, чого плачеш?”»* (Ів. 20:11–14) [4]. Інші автори канонічних Євангелій пропускають цей момент.

Про факт розп'яття автори Євангелій теж говорять скупко, лише наголошуючи, що жінки, зокрема й Марія Магдалина, споглядали здалеку момент смерті свого Учителя: *«Були й жінки, що дивилися здалека. Між ними була Марія Магдалина, Марія, мати Якова Молодшого та Йосифа, і Саломія»* (Марк. 15:40) [4]. Лише євангеліст Іван описує той епізод, який згодом стане одним із продуктивних джерел творення апокрифів: *«А при хресті Ісусовім стояли його мати, сестра його матері, Марія Клеопова та Марія Магдалина»* (Ів. 19:25) [4]. Це єдина канонічна згадка про перебування Богородиці біля Христа під час його смерті.

Конкретну згадку про оплакування померлої людини професійними виконавцями – «сопільниками», тобто плакальниками, містить сюжет про дочку старшини галілейської синагоги – Яіра. *«А коли Ісус прибув до дому начальника й побачив там сопільників і юрбу схвилювану, сказав: “Уступіться, бо дівча не вмерло, а спить”»*, – ідеться в Євангелії від Матвія (Мт. 9:23–24) [4]. Марко називає їх тими, *«що ридали й голосили вельми»* (Мр. 5:38–39) [4]. У тексті від Луки не виокремлено персонажів, які прибули на подію саме в ролі плакальників. Автор узагальнено пише про тужіння за померлою: *«Всі плакали за нею і голосили. Він же мовив: “Не плачте, вона не вмерла, вона тільки спить”»* (Лк. 5:52).

Оминає сюжет про оплакування й воскресіння Яірової доньки євангеліст Іван. Проте лише в цього автора Святого Письма знахо-

димо ще один яскравий епізод, де використано мотив плачу. Він стосується смерті та воскресіння Лазаря: «*Та Марія, прийшовши туди, де був Ісус, і побачивши його, впала йому до ніг і сказала йому: “Господи, якби ти був тут, то мій брат не вмер би!”*» (Ів. 11:32) [4]. Фрагмент особливий тим, що оплакують померлого не лише близькі Лазаря – звичайні люди, а й сам Христос: «*Побачив Ісус, що вона плаче, а й юдеї, що прийшли з нею, плачуть і собі, тож відчув жалощі в душі і, зворушений, запитав: “Де поклали ви його?” Кажуть йому: “Іди, Господи, і поглянь”. Заплакав Ісус*» (Ів. 11:33–35) [4].

Висновки. Як показує наше дослідження, стиль текстів Святого Письма малочутливий до засобів експресії. Проте в місцях, що зображують людські та божественні страждання, відчутний вплив оплакувальної поетики. Словесні формули вираження мотиву плачу – трагічний настрій, вирази горя, розпачу, традиційна для поховального обряду символіка, риторичні фігури – зрідка трапляються в текстах Старого Завіту; частіше натрапляємо на них у новозавітному тексті, що може бути свідченням більшої експресивності та емоційності цієї частини Біблії.

Джерела та література

1. Лановик З. Біблійна герменевтика: становлення, методологія: (символіко-алегоричний аспект літературознавчого дискурсу) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук / Лановик Зоряна Богданівна. – К., 2006. – 36 с.
2. Лановик З. Художня природа біблійних текстів / З. Лановик // Зарубіжна література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 29. – С. 18–21.
3. Пацьорек А. Біблія для кожного і на кожен день. Старий Завіт/ А. Пацьорек. – Львів : Свічадо, 2005. – С. 312–314.
4. Святе Письмо [Електронний ресурс] / пер. о. Івана (Хоменка). – Режим доступу : <http://bibliya.in.ua/index.php/site/knyha?k=pla>

Микитюк Галина. Оплакиваючі мотиви в текстах Святого Писання. Особенная емоциональная нагрузка в тексте Библии свойственна эпизодам, которые связаны с потерей, смертью и сопровождаются скорбью, оплакиванием. В канонической христианской традиции плач как самостоятельный барочный жанр не утвердился. Но и в Ветхом, и в Новом Завете есть места, где трагические события и чувства переданы поэтикой плача. В статье исследовано, как архаичный культовый обряд оплакивания повлиял на формирование чувственно-образной системы Священного Писания. Проанализированы словесные формулы отображения мотива плача: выражения горя, отчаяния, традиционную для погребального обряда символику, риторические фигуры.

Ключевые слова: экспрессия, мотив плача, оплакивающая поэтика, Священное Писание, Библия.

Mykytiuk Halyna. Motives of Crying in the Texts of Holy Scripture. The special emotional load in the text of the Bible is in the episodes that are associated with loss, death and accompanied by a complaint and a lamentation. The crying as an independent genre of Baroque is not established of the canonical Christian tradition. But there are places in the Old and the New Testament, where the tragic events and feelings are transferred to the poetics of crying. The article investigates how the archaic ceremonial of the mourning influenced the formation of sensory-imagery system of Scripture. Analyzed verbal formula display motives of crying: expression of grief and despair, symbolism for the traditional funeral rite, rhetorical figures.

Key words: expression, motive of crying, mourning the poetics, Holy Scripture, Bible.

УДК 398.838.(=161.2)–055.2

Ірина Михалевич

УКРАЇНСЬКА «ЖІНОЧА» ПІСНЯ: ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ТЕРМІНА

Стаття присвячена неоднозначному питанню жанротворення необрядової пісенності. На основі фольклористичних студій, здійснених дослідниками в ХІХ ст., простежено становлення терміна «жіноча» пісня. Здійснено детальний огляд праць, які висвітлюють історію розвитку цього жанрового різновиду лірики.

Ключові слова: жіноча пісня, лірика, жанровий різновид, ліричний герой, пісня про кохання.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасній українській фольклористиці і до сьогодні не існує однозначної думки щодо жанрового поділу лірики. Оскільки тема кохання (як центральна в ліричних текстах) домінує чи не в усіх жанрах необрядової (та й обрядової) творчості, то покладати її в основу розмежування жанрових різновидів народних творів недоречно. До списку ліричних творів відносять і пісні, що відображають внутрішній світ жінки. Одні дослідники номінують їх вдовиними, інші – піснями про жіночу долю. Найпоширеніша назва ліричних текстів, у яких оспівано глибокі почуття (любов, туга, ненависть, гнів тощо) – пісні про кохання. Проте в козацьких, чумацьких піснях також ідеться про почуття любові. Сповнені цим почуттям і настрої пісень, у яких дівчина чекає свого